

DOI 10.36074/grail-of-science.29.05.2026.037

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІР-ВІДНОСИН В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО І ЦИФРОВОГО СПРЯМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Кірін Роман Станіславович

д-р юрид. наук, доцент,
провідний науковий співробітник
*Державна установа Інститут економіко-правових досліджень
ім. В.К. Мамутова НАН України, Україна*

Петренко Віталій Олександрович

д-р техн. наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та управління проектами
Український державний університет науки і технологій, Україна

Хоменко Володимир Львович

канд. техн. наук, доцент,
доцент кафедри нафтогазової інженерії та буріння,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Пащенко Олександр Анатолійович

канд. техн. наук, доцент,
доцент кафедри нафтогазової інженерії та буріння,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню трансформації правового регулювання відносин інтелектуальної власності (ІР-відносин) в умовах соціального та цифрового спрямування сучасної економіки. Актуальність теми зумовлена швидкою цифровізацією господарських процесів, переходом до соціально орієнтованої моделі розвитку та необхідністю забезпечення балансу між стимулюванням інновацій і публічними інтересами суспільства. У роботі проаналізовано теоретичні засади соціальної функції права інтелектуальної власності, нові об'єкти ІР у цифровому середовищі (генерований AI-контент, великі дані, алгоритми, віртуальні активи), а також особливості адаптації традиційних інститутів авторського, патентного права та засобів індивідуалізації до реалій цифрової економіки. Здійснено порівняльно-правовий аналіз регулювання ІР у ЄС, США та країнах Азії. Особливу увагу приділено сучасному стану та проблемам правового регулювання ІР-відносин в Україні в умовах європейської інтеграції та повоєнного відновлення. Доведено, що ефективне правове регулювання ІР у сучасних умовах вимагає розвитку гібридних моделей, посилення соціальної функції права, запровадження нових інститутів (соціально-цифрові ліцензії,

спеціальний AI-режим) та подальшої цифровізації системи управління правами. Запропоновано стратегічні напрями вдосконалення законодавства та державної політики у IP-сфері до 2030 року.

Ключові слова: інтелектуальна власність, IP-відносини, цифровізація економіки, соціально орієнтована економіка, право інтелектуальної власності, інноваційна економіка, штучний інтелект, авторське право, патентне право, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується глибокою цифровою трансформацією та одночасним посиленням соціальної орієнтації господарських процесів. Цифровізація кардинально змінює способи створення, поширення та використання результатів інтелектуальної діяльності, перетворюючи дані, алгоритми, програмне забезпечення та контент на ключові фактори виробництва. Водночас перехід до соціально орієнтованої економіки актуалізує питання забезпечення широкого доступу до знань і технологій, зменшення соціальної нерівності та захисту публічних інтересів. У цьому контексті правове регулювання відносин інтелектуальної власності (далі - IP) набуває нового значення, оскільки саме воно має забезпечувати баланс між приватними інтересами правовласників і суспільними потребами в умовах швидкого технологічного прогресу. Актуальність теми посилюється необхідністю адаптації національного законодавства до вимог європейської інтеграції, а також викликами повоєнного відновлення України, де інновації та ефективне IP-управління відіграють вирішальну роль у модернізації економіки.

Разом з тим у правовому регулюванні IP-відносин існує суттєва проблемна ситуація. Традиційна IP-модель, орієнтована насамперед на стимулювання інновацій шляхом надання виключних прав, вступає в гострий конфлікт із вимогами соціальної справедливості та відкритого доступу до знань у цифровому середовищі. З одного боку, надмірна монополізація результатів інтелектуальної діяльності (патентні тролі, жорстке дотримання авторських прав на платформах, обмеження доступу до освітніх ресурсів) гальмує технологічний прогрес і посилює соціальну нерівність. З іншого боку, послаблення захисту IP-прав може призвести до зниження інвестицій в інновації та поширення піратства. Цифровізація ще більше загострює цей конфлікт, оскільки нові об'єкти (контент, згенерований штучним інтелектом (далі - GenAI), великі масиви даних, алгоритми) важко вписуються в класичні конструкції IP-права, а глобальні цифрові платформи створюють нові форми контролю та монетизації, які часто не відповідають інтересам суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Правове регулювання IP-відносин в умовах цифрової інноваційної економіки спрямоване на баланс між захистом прав творців та забезпеченням вільного доступу до інновацій і знань. Воно стимулює цифрову трансформацію, впроваджуючи AI-технології, алгоритми та дані, і сприяє соціально-економічному розвитку певної інноваційної сфери чи/та об'єкту. Різні проблеми правового регулювання IP-відносин широко висвітлювалися у працях українських вчених, зокрема таких, як: Г. Андрощук, Ю. Бошицький, О. Бутнік-Сіверський, І. Дахно, В. Жаров, Б. Малицький, О. Ноговіцин, О. Орлюк, М. Паладій, О. Підпригора, В. Полохало, С. Ревуцький, В. Семиноженко, Н. Яковлева та інших. Серед чисельних публікацій відмітимо

лише окремі, де було досліджено: - правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів [1]; - право цифрової економіки [2]; - нормативно-правове регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні [3]; - виклики та перспективи правового регулювання цифрової економіки в Україні [4]; - правові засади реалізації IP-права у цифровому суспільстві [5]; - запровадження в Україні європейських стандартів охорони і захисту IP-прав [6]. Також відмітимо й попередні доробки авторів, в яких розглядалися окремі економіко-правові аспекти дифузії AI у IP-відносини [7-11].

Водночас, слід визнати, що актуальність питань правового регулювання IP-відносин в умовах соціального і цифрового спрямування інноваційної економіки обумовлює достатній потенціал для проведення подальших пошуків, адже підхід нового типу не має блокувати інновації надмірними заборонами, а повинен створювати безпечне середовище для інвестицій у цифрові технології, одночасно забезпечуючи право суспільства на доступ до результатів науково-технічного прогресу.

Метою статті є комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів правового регулювання IP-відносин у контексті соціального та цифрового спрямування сучасної економіки та розроблення пропозицій щодо його вдосконалення в умовах України. Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі завдання: - розкрити теоретичні засади та еволюцію правового регулювання IP-відносин; - проаналізувати вплив принципів соціально орієнтованої економіки на функціонування IP-інституту; - дослідити трансформацію IP-відносин під впливом цифровізації інноваційної економіки та появи нових об'єктів охорони; - здійснити порівняльно-правовий аналіз досвіду провідних країн світу; - оцінити сучасний стан і проблеми правового регулювання IP-відносин в Україні; - розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі створення, використання та захисту результатів інтелектуальної діяльності в умовах соціально-цифрової трансформації інноваційної економіки. **Предметом** дослідження виступає система правових норм, механізмів і інститутів, які регулюють зазначені відносини на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи: діалектичний метод (для вивчення суперечностей між приватними та публічними інтересами), системний і структурно-функціональний методи (для аналізу IP-інституту як цілісної системи), порівняльно-правовий метод (для вивчення зарубіжного досвіду), формально-юридичний метод (для аналізу нормативних актів), метод моделювання (для розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання), а також метод прогнозування. Такий підхід дозволяє комплексно розглянути проблему та запропонувати практичні шляхи її вирішення.

Виклад основного матеріалу. Соціальне спрямування економіки та його вплив на правове регулювання IP. Сучасна економічна думка все активніше відходить від класичної ліберальної моделі, орієнтованої виключно на

максимізацію прибутку, і переходить до концепції соціально орієнтованої економіки. Ця модель, корені якої сягають теорії соціальної ринкової економіки Людвіга Ерхарда та Альфреда Мюллера-Армака [12], передбачає органічне поєднання ринкової свободи, конкуренції та приватної ініціативи з активною роллю держави у забезпеченні соціальної справедливості, зменшенні нерівності та захисті публічних інтересів. Соціально орієнтована економіка не заперечує ринкові механізми, але підпорядковує їх досягненню вищих суспільних цілей - підвищенню добробуту населення, доступності базових благ, освіти, охорони здоров'я та культурних цінностей. У контексті такої парадигми ІР перестає бути лише інструментом індивідуального збагачення чи стимулювання інновацій і набуває виразної соціальної функції, яка вимагає постійного пошуку балансу між приватними правами власників і суспільними потребами.

ІР-право традиційно виконує низку економічних функцій, серед яких стимулююча, інвестиційна та розподільча. Однак у соціально орієнтованій економіці на перший план виходить його соціальна функція, яка полягає у забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів. Цей баланс закріплений на конституційному рівні в більшості країн, у тому числі в Україні, де Основний Закон проголошує свободу творчості та одночасно захист моральних і матеріальних інтересів авторів [13, ст. 41, 54]. Соціальна ІР-функція проявляється в обмеженні виключних прав правовласників через інститути добросовісного використання (*fair use/fair dealing*), вичерпання прав, примусового ліцензування та встановлення строків охорони. Саме завдяки цій функції ІР-право стає не бар'єром, а мостом між інноваціями та соціальним прогресом, запобігаючи перетворенню знань на виключний товар, доступний лише для вузького кола заможних споживачів.

Одним із яскравих проявів соціальної ІР-функції у сучасному світі стали інститути відкритості та доступності. Модель *Creative Commons*, розроблена Лоуренсом Лессігом [14], пропонує гнучкий спектр ліцензій, які дозволяють авторам залишати за собою частину прав (наприклад, на зазначення авторства) і водночас надавати суспільству широкі можливості для використання, поширення та переробки творів. Аналогічно рух *open source* у сфері програмного забезпечення демонструє, що спільна розробка і відкритий код можуть бути ефективнішими за закриті «власницькі» моделі (*proprietary models*), сприяючи швидкому технологічному прогресу та інклюзивності. Публічний домен (*public domain*) як правовий режим, у якому твори стають вільними після закінчення строку охорони або завдяки добровільній відмові автора, відіграє ключову роль у збереженні культурної спадщини та створенні нових творів на її основі. Ці інститути не заперечують ІР-право, а доповнюють його, створюючи гібридні моделі, які поєднують комерційні інтереси з суспільним благом.

Особливої ваги соціальна функція набуває у забезпеченні доступу до знань і технологій для соціально вразливих груп населення. У цій сфері держава застосовує низку правових механізмів. Примусове ліцензування дозволяє уповноваженим органам видавати дозвіл на використання запатентованого винаходу без згоди правовласника в разі суспільної необхідності, зокрема для виробництва лікарських засобів. Такий інструмент активно використовувався під час пандемії COVID-19 і залишається актуальним для країн, які стикаються з

обмеженим доступом до інноваційних препаратів. Державні закупівлі технологій дають змогу централізовано забезпечувати лікарні, навчальні заклади та соціальні установи необхідним програмним забезпеченням або обладнанням на пільгових умовах. У деяких країнах запроваджуються концепції «соціальних патентів» (*social patents*) або патентів з гуманітарною метою, де правовласник отримує певні пільги в обмін на зобов'язання надавати доступ за доступними цінами для вразливих категорій. В Україні механізм примусового ліцензування (*compulsory licensing*) також передбачений законодавством, хоча на практиці застосовується рідко через складність процедур і необхідність політичної волі (постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2025 р. № 195, якою ухвалено нова редакція Порядку надання дозволу на використання запатентованого винаходу (корисної моделі), що стосується лікарського засобу).

Незважаючи на наявність цих механізмів, у IP-сфері зберігається низка серйозних проблем соціальної справедливості. Однією з них є діяльність патентних тролів (*patent trolls*) - компаній, які не займаються виробництвом чи дослідженнями, а лише накопичують патенти з метою пред'явлення позовів і стягнення роялті. Такі практики гальмують інновації, підвищують вартість технологій і в кінцевому рахунку лягають тягарем на споживача.

Іншою проблемою є тенденція до фактичного подовження строків охорони авторських прав («вічні» авторські права), коли потужні корпорації через лобіювання або технічні засоби захисту і управління цифровими правами (*Digital Rights Management, DRM*) продовжують контролювати твори навіть після формального закінчення терміну. Особливо гостро стоїть питання доступу до ліків, адже патентна монополія на інноваційні препарати часто робить їх недоступними для мільйонів людей у країнах, що розвиваються, і навіть у деяких розвинених державах, що суперечить принципам соціальної орієнтованої економіки.

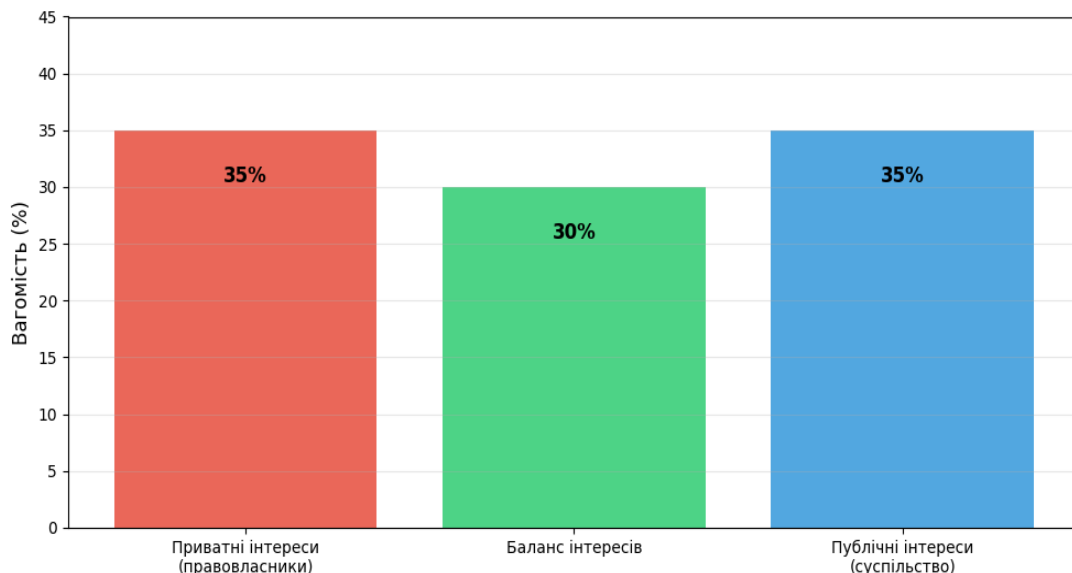

Рис. 1. Баланс приватних і публічних інтересів у правовому регулюванні IP-відносин

Таким чином, соціальне спрямування економіки вимагає переосмислення місця і ролі IP-права. Воно не може залишатися суто приватно-правовим

інститутом і повинне активніше враховувати публічні інтереси. Лише за умови ефективного балансу між стимулюванням творчості та забезпеченням широкого доступу до результатів інтелектуальної діяльності IP-інститут зможе стати справжнім драйвером сталого та інклюзивного економічного розвитку (рис. 1). Надалі розглянемо, як цифровізація економіки посилює ці суперечності та відкриває нові можливості для їх вирішення.

Цифрове спрямування економіки та трансформація IP-відносин. Цифрове спрямування економіки радикально змінює природу створення вартості, механізми обміну та роль IP-об'єктів. У цифровій економіці дані стають одним із ключових факторів виробництва, порівняним за значенням з капіталом і працею. Великі масиви даних (*big data*) перетворюються на стратегічний актив, який дозволяє прогнозувати поведінку споживачів, оптимізувати виробничі процеси та створювати персоналізовані продукти. Платформна економіка, представлена такими гігантами як *Google*, *Meta*, *Amazon* та *Uber*, формує нові моделі монетизації, де цінність створюється не стільки через володіння матеріальними активами, скільки через контроль над цифровими екосистемами, мережевими ефектами та даними користувачів. AI-технології виступають каталізатором інновацій, здатним генерувати контент, вирішувати складні завдання та автономно вдосконалювати технології. Водночас невзаємозамінні токени (*non-fungible token, NFT*) та блокчейн-технології вводять нові форми підтвердження автентичності та власності на цифрові об'єкти, створюючи ринки для цифрового мистецтва, колекційних предметів і віртуальної нерухомості. Усе це вимагає переосмислення традиційних підходів до правового регулювання IP-відносин.

У цифровому середовищі з'являються принципово нові IP-об'єкти, які погано вписуються в класичні категорії. Насамперед це GenAI-контент. Питання про те, хто є автором - людина-промптер (*prompter*), AI-розробник чи сама система - залишається відкритим у більшості юрисдикцій. Далі йдуть самі дані, хоча сирі дані традиційно не охороняються як IP-об'єкт, оброблені та структуровані масиви даних можуть отримувати захист через інститути комерційної таємниці, баз даних або *sui generis*-права. Алгоритми та моделі машинного навчання також викликають дискусії щодо можливості їх патентування чи захисту авторським правом. Окремий шар проблем створюють метавсесвіти, де віртуальні об'єкти (від елементів доповненої та віртуальної реальності (*VR/AR*) до цифрових цінностей) стають предметом купівлі-продажу, ліцензування та навіть успадкування. Ці нові об'єкти вимагають створення гнучких правових конструкцій, здатних забезпечити як стимулювання інновацій, так і запобігання монополізації базових технологій.

Традиційні інститути IP-права зазнають глибокої адаптації під впливом цифрової реальності. Авторське право в умовах онлайн-платформ стикається з викликом масового відтворення та поширення творів. Платформи типу *YouTube*, *TikTok* чи *Instagram* стають основними каналами дистрибуції контенту, що змушує законодавців вводити механізми відповідальності платформ за порушення (*notice-and-takedown, upload filters*). Патентне право стикається з труднощами при оцінці винаходів, створених за AI-участю - чи можна вважати такий результат «винаходом» у класичному розумінні, якщо творча діяльність людини обмежена лише постановкою завдання? Багато країн уже

переглядають критерії патентоздатності щодо GenAI-рішень. Товарні знаки та доменні імена також еволюціонують, оскільки виникає потреба захисту брендів у метавсесвітах, боротьби з кіберсквотингом і забезпечення єдності бренду в фізичному та віртуальному просторах.

Правове регулювання захисту та IP-обігу в умовах кіберпростору характеризується поєднанням міжнародних, регіональних та національних підходів. У США ключовим актом залишається DMCA (*Digital Millennium Copyright Act*) 1998 р. [15], який запровадив процедуру сповіщення та видалення протиправного (порушницького) контенту та встановив відповідальність платформ. Європейський Союз (далі – ЄС) пішов далі, прийнявши Директиву про авторське право на єдиному цифровому ринку (2019/790) [16], яка запровадила механізм, що покладає на онлайн-платформи обов'язок активно запобігати порушенням. Також важливими є *AI Act* [17], *Data Act* [18] та Регламент про цифрові ринки (*Digital Markets Act*, далі – DMA) [19], які встановлюють нові правила щодо прозорості даних і AI-моделей. В Україні правове поле формується під впливом Угоди про асоціацію з ЄС. Закони «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», а також зміни, внесені в рамках євроінтеграції, поступово адаптують національне законодавство. Однак цифровізація державних IP-реєстрів, створення ефективної системи моніторингу порушень в інтернеті та вирішення питань щодо AI-контенту все ще перебувають на стадії розвитку.

Незважаючи на законодавчі зусилля, цифрове середовище генерує численні виклики. Піратство залишається масштабною проблемою, особливо в країнах з високим рівнем нелегального споживання контенту, що завдає значних збитків правовласникам і зменшує стимули для створення нового контенту. Блокчейн-технології та децентралізовані платформи (наприклад, Web3-проекти) одночасно пропонують рішення і створюють нові проблеми, адже з одного боку, вони забезпечують прозорість і незмінність прав на цифрові активи, з іншого - ускладнюють притягнення порушників до відповідальності через відсутність централізованого контролю. Смарт-контракти можуть автоматизувати ліцензування, але водночас породжують питання щодо юридичної сили таких угод і захисту слабшої сторони.

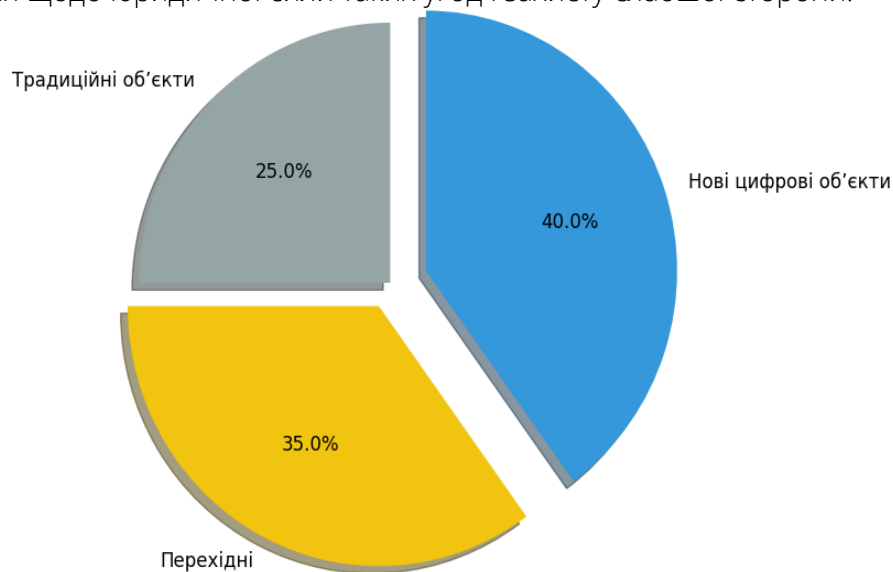

Рис. 2. Структура IP-об'єктів в умовах цифрової економіки

Таким чином, цифрове спрямування економіки трансформує IP-відносини від статичної моделі виключних прав до динамічної, багатозарової системи, яка має враховувати швидкість технологічних змін, глобальний характер цифрового простору та необхідність балансу між інноваціями і соціальними інтересами. Сучасна структура IP-об'єктів в умовах цифрової економіки наведена на рисунку (рис. 2). Тож, ефективне правове регулювання в цій сфері вимагає не лише оновлення норм, а й розвитку нових інститутів, міжнародної співпраці та гнучких механізмів адаптації.

Порівняльно-правовий аналіз та досвід зарубіжних країн. Порівняльно-правовий аналіз правового регулювання IP-відносин у провідних юрисдикціях дозволяє виявити ефективні моделі балансу між стимулюванням інновацій, захистом прав правовласників та забезпеченням соціальних і цифрових інтересів суспільства. Досвід ЄС, США та країн Азії демонструє різні підходи до цих питань, що особливо цінні для України в умовах європейської інтеграції та необхідності модернізації національного законодавства.

Так, ЄС активно формує єдиний цифровий ринок, у рамках якого IP розглядається як інструмент конкурентоспроможності та соціальної інклюзивності. Директива 2019/790 [16] стала ключовим актом, що запровадив обов'язки онлайн-платформ щодо активного запобігання порушенням, механізми ліцензування та винятки для текст- та дата-майнінгу (*Text and Data Mining*, далі - TDM). Звід законів ЄС про конфіденційність та безпеку даних (*General Data Protection Regulation*, далі - GDPR) [20] суттєво впливає на IP-сферу, особливо в контексті даних як активу: регулювання захисту персональних даних обмежує необмежене використання даних для тренування AI-моделей і вимагає прозорості. У 2025–2026 рр. Європейська Комісія продовжила спрощення цифрового регулювання (*Digital Omnibus*), шляхом внесення *targeted amendments* до GDPR для стимулювання інновацій при збереженні високого рівня захисту. AI Act [17] доповнює цю систему, встановлюючи правила прозорості для GenAI. Загалом європейська модель характеризується високим рівнем гармонізації, акцентом на баланс приватних і публічних інтересів та сильним регуляторним наглядом.

США традиційно дотримуються більш ліберального та судоцентричного підходу. Доктрина *fair use* (добросовісне використання) залишається одним із найгнучкіших інструментів адаптації авторського права до цифрової реальності, дозволяючи використання творів для тренування AI у багатьох випадках, якщо воно є трансформативним і не завдає суттєвої шкоди ринку. У 2025 р. федеральні суди (справи *Bartz v. Anthropic*, *Kadrey v. Meta* та інші) [21] почали формувати практику, визнаючи *fair use* для навчання на легально придбаних даних, але відмовляючи у випадках використання піратських копій. Патентна реформа продовжує розвиватися: обговорюються зміни щодо критеріїв патентоздатності, зокрема для AI-винаходів і програмного забезпечення, з метою зменшення невизначеності після рішень на кшталт *Alice* [22]. Американська модель акцентує на максимальному стимулюванні інновацій через судову гнучкість, але критикується за недостатній захист авторів і творців контенту у протистоянні з технологічними гігантами.

Країни Азії демонструють прагматичний і державоцентричний підхід до регулювання ІР-відносин. Китай активно розвиває потужну національну систему інтелектуальної власності в рамках стратегії «*Made in China 2025*» та переходу до інноваційної економіки: значно посилено адміністративний і судовий захист, збільшено штрафи, прискорено розгляд справ. Водночас держава зберігає суттєвий контроль над технологічним трансфером і стратегічними патентами. Сінгапур і Південна Корея поєднують високий рівень захисту ІР-об'єктів з активною державною підтримкою інновацій. Сінгапур лідирує в глобальних індексах інновацій завдяки стабільному правовому середовищу, ефективним механізмам комерціалізації ІР та міжнародному партнерству. Південна Корея досягла значних успіхів у патентуванні (особливо в ІТ, автомобільній промисловості та біотехнологіях) завдяки тісній співпраці держави, бізнесу та університетів. Азіатські моделі вирізняються стратегічним поєднанням жорсткого захисту прав з активною промисловою політикою, що дозволяє швидко нарощувати технологічну конкурентоспроможність.

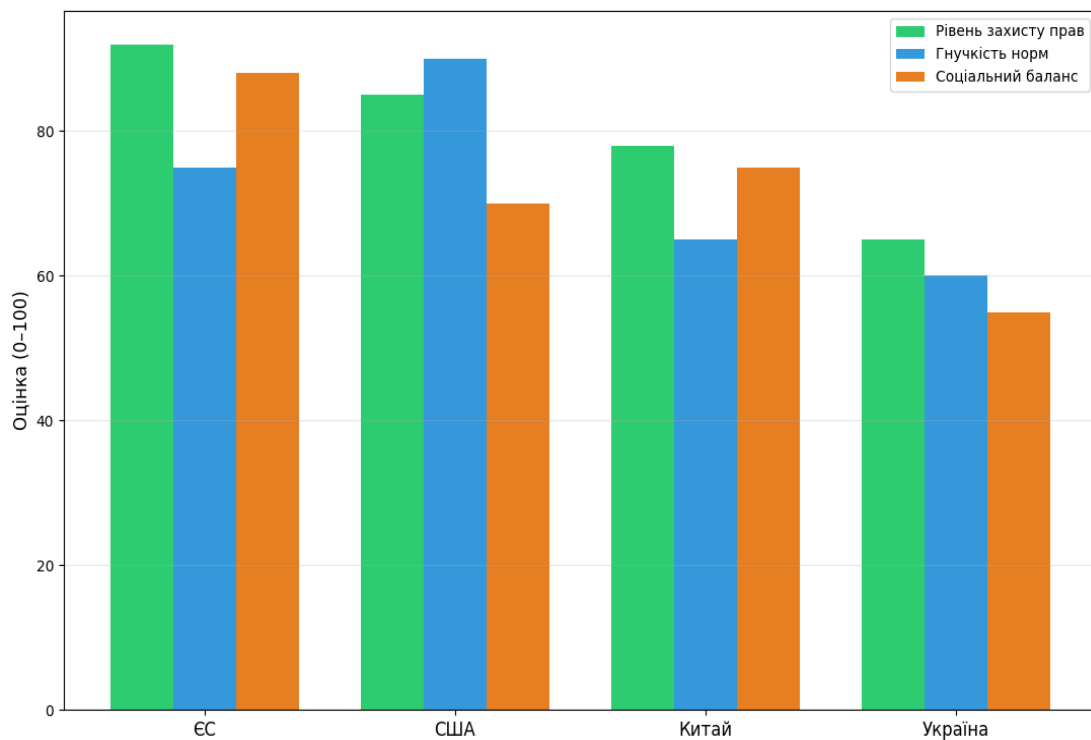

Рис. 3. Порівняльна характеристика моделей правового регулювання ІР-відносин

Для України досвід зарубіжних країн має важливе практичне значення. Європейська модель є пріоритетною через зобов'язання за Угодою про асоціацію, оскільки Україна вже виконала значну частину гармонізації (за деякими оцінками - до 98% у ІР-сфері), але потребує подальшого впровадження механізмів цифрового ринку, посилення захисту даних і адаптації до AI Act. Американський досвід *fair use* може бути корисним для створення гнучких винятків, особливо для освіти, науки та AI. Азіатські підходи підказують необхідність активнішої державної політики щодо ІР-комерціалізації, розвитку національних інноваційних кластерів і стратегічного патентування (рис. 3).

Головний висновок полягає у потребі в гібридній моделі, яка поєднуватиме сильний правовий захист з соціальними механізмами доступу, гнучкість норм для швидкого технологічного розвитку та ефективну інституційну інфраструктуру (сучасні реєстри, спеціалізовані суди, професійна підготовка). Україна має використати ці напрацювання для створення сучасної, конкурентоспроможної та соціально орієнтованої системи правового регулювання IP-відносин.

Стан та проблеми правового регулювання IP-відносин в Україні. Правове регулювання відносин у IP-сфері в Україні має розвинену нормативну основу, сформовану на засадах Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) та спеціального законодавства. Книга четверта ЦКУ (в редакції зі змінами, внесеними законом № 4671-IX від 04.11.2025 р.) [23], встановлює загальні положення про IP-право, визначає його об'єкти, суб'єктів, зміст особистих немайнових і майнових прав, порядок їх виникнення, здійснення та захисту. Серед ключових спеціальних слід відмітити закони про: - авторське право і суміжні права; - охорону прав на винаходи і корисні моделі; - охорону прав на промислові зразки; - охорону прав на знаки для товарів і послуг; - правову охорону сортів рослин; - правову охорону географічних позначень; - охорону прав на компонування напівпровідникових виробів та інші. Важливе значення мають також нормативні акти, що регулюють правовий режим комерційної таємниці. Україна є учасницею основних міжнародних договорів у IP-сфері, зокрема Паризької конвенції, Бернської конвенції, Мадридської угоди, Договору про патентну кооперацію (*Patent Cooperation Treaty*, PCT), а також Угоди TRIPS. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ, далі - IP-Office) здійснює реєстраційні та експертні функції, веде державні реєстри, видає охоронні документи (з 2025 р. - переважно в електронній формі).

Європейська інтеграція відіграє визначальну роль у розвитку українського IP-законодавства. За Угодою про асоціацію з ЄС Україна виконала близько 98 % зобов'язань у цій сфері - один із найвищих показників серед усіх розділів [24]. Це проявилось в гармонізації норм авторського права з Директивою 2019/790, запровадженні механізмів відповідальності онлайн-платформ, посиленні захисту персональних даних у контексті GDPR, а також у поступовій адаптації до AI Act. У 2025–2026 рр. триває робота над новими змінами до законів про авторське право та торговельні марки, розробляється Стратегія розвитку IP-сфери до 2030 р. [25]. Європейський вектор стимулював цифровізацію державних послуг, посилення інституційної спроможності IP-Office та наближення процедур до європейських стандартів. Водночас повна імплементація залишається актуальним завданням, особливо в частині ефективного правозастосування та створення спеціалізованих судових механізмів.

Незважаючи на значний прогрес у нормативному регулюванні, система IP-захисту в Україні стикається з системними проблемами. Ефективність захисту залишається недостатньою через затягування і тривалість судових процесів, низький рівень виконання судових рішень та обмежені можливості швидкого реагування на порушення в інтернеті. Судова практика в IP-сфері характеризується нестабільністю та браком спеціалізації, адже більшість справ

розглядається загальними судами, що часто призводить до формального підходу та помилок у кваліфікації складних технологічних спорів. Цифровізація державних ІР-реєстрів, хоча й активно розвивається (електронні патенти, онлайн-реєстрація), все ще не завершена - існують прогалини в інтеграції з європейськими базами даних, забезпеченні кібербезпеки реєстрів та автоматизації процесів.

Додатковими проблемами є високий рівень піратства, недостатня обізнаність бізнесу щодо інструментів ІР-комерціалізації, слабка робота з примусового ліцензування та обмежена активність патентних повірених. У 2025 р. відновлено атестацію патентних повірених та деякі строки охорони, що було призупинено на початку повномасштабного вторгнення, проте загальний рівень правової культури та ІР-інвестицій залишається нижчим, ніж у країнах ЄС.

Повномасштабна збройна агресія суттєво вплинула на ІР-сферу. З одного боку, були запроваджені тимчасові механізми захисту інтересів ІР-суб'єктів під час воєнного стану (спрощення строків, призупинення деяких процедур). З іншого - відбулося руйнування інфраструктури, втрата доступу до частини активів на тимчасово окупованих територіях, зростання кіберзагроз і спроб несанкціонованого використання українських технологій та брендів за кордоном. Водночас війна стимулювала певні позитивні зміни, як то - врегулювання ІР-прав на об'єкти, створені військовослужбовцями, активізацію патентування у сфері оборонно-промислового комплексу [26], а також посилення міжнародного захисту українських ІР-активів. У контексті повоєнного відновлення ІР набуває стратегічного значення для залучення інвестицій, технологічного трансферу та відбудови економіки. Актуальними стають питання щодо прав на зруйновані або пошкоджені ІР-об'єкти, компенсації втрат, а також створення сприятливих умов для релокації інноваційного бізнесу та розвитку креативних індустрій (рис. 4).

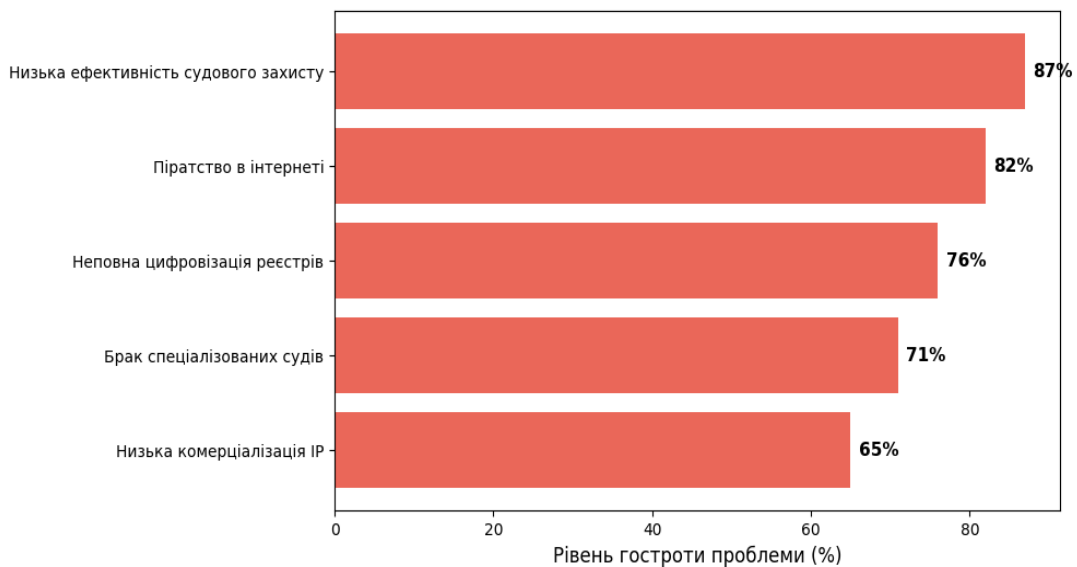

Рис. 4. Основні проблеми правового регулювання ІР в Україні

Отже, стан правового регулювання ІР-відносин в Україні характеризується досить розвиненою нормативною базою та високим рівнем європейської

гармонізації, але водночас значними прогалинами в правозастосуванні, інституційній спроможності та цифровій інфраструктурі. Подальше реформування повинно бути спрямоване на підвищення ефективності захисту, розвиток інноваційної екосистеми та максимальне використання ІР як інструменту повоєнного економічного відновлення.

Перспективи вдосконалення правового регулювання ІР-відносин.

Перспективи вдосконалення правового регулювання ІР-відносин в Україні повинні ґрунтуватися на принципах соціального і цифрового спрямування економіки, подальшій європейській інтеграції та потребах повоєнного відновлення. Необхідно перейти від переважно реактивного підходу до проактивного формування сучасної, гнучкої та конкурентоспроможної ІР-системи. У сфері законодавчих змін пріоритетним є завершення повної гармонізації з *acquis* ЄС, зокрема імплементація положень Директиви 2019/790, AI Act, Data Act та DMA. Доцільно запровадити нові інститути, такі як спеціальний правовий режим для GenAI-контенту з чітким розподілом прав між розробником, користувачем і системою, а також *sui generis*-охорону великих масивів даних.

Слід законодавчо врегулювати статус соціально орієнтованих ліцензій, розширити можливості примусового ліцензування в інтересах суспільства (особливо в сфері медицини, освіти та екології) та ввести гнучкі винятки на кшталт розширеного *fair use* для наукових досліджень і TDM. Важливим є початок роботи Вищого суду з ІР-питань для забезпечення фахового та швидкого розгляду спорів. Також необхідно удосконалити законодавство про комерційну таємницю та державну таємницю в умовах цифрової війни, посилити відповідальність за кіберпіратство та передбачити стимули для добровільної передачі технологій у суспільне користування.

Перспективним напрямом є розвиток гібридних моделей регулювання, які поєднують традиційні виключні права з відкритими та соціально орієнтованими підходами. Запровадження соціально-цифрових ліцензій дозволить правовласникам отримувати податкові пільги чи державну підтримку в обмін на надання пільгового доступу для освітніх закладів, лікарень та неприбуткових організацій. Публічно-приватне партнерство в ІР-сфері може стати ефективним механізмом комерціалізації державних і університетських розробок, спільного патентування та створення національних технологічних фондів. Особливо актуальним є формування відкритих інноваційних платформ на базі блокчейну, де держава виступатиме гарантом прозорості прав, а бізнес і громада - співтворцями та користувачами.

Успіх реформ значною мірою залежатиме від чіткого розподілу повноважень між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Держава повинна виконувати стратегічну, регуляторну та стимулюючу функції, а саме - формувати політику, забезпечувати ефективну роботу ІР-Office, розвивати цифрову інфраструктуру реєстрів та фінансувати програми підтримки інновацій. Бізнес, особливо технологічний і креативний сектор, має активно використовувати ІР-інструменти для захисту та монетизації своїх активів, інвестувати в створення нових технологій і брати участь у розробці стандартів. Громадянське суспільство та наукова спільнота покликані забезпечувати баланс інтересів,

просувати культуру відкритості, моніторити дотримання соціальної IP-функції та ініціювати суспільні дискусії щодо етичних AI-аспектів та даних.

Рис. 5. Дорожня карта розвитку правового регулювання IP-відносин в Україні до 2030 року

Стратегічними напрямками державної політики у IP-сфері до 2030 р. мають стати:

- створення повноцінної цифрової екосистеми IP-управління (єдиний електронний реєстр, інтеграція з європейськими базами, автоматизований моніторинг порушень);
- підвищення рівня IP-комерціалізації та зростання частки нематеріальних активів у ВВП країни;
- забезпечення балансу між захистом прав і доступністю знань для соціального розвитку;
- розвиток людського капіталу через підготовку фахівців з IP- та AI-права;
- активна міжнародна співпраця, зокрема в межах ВОІВ, ЄС та двосторонніх форматів для захисту українських IP-активів за кордоном.

Реалізація запропонованих заходів дозволить трансформувати IP-інститут з формального регулятора у потужний інструмент інноваційного, соціально орієнтованого та цифрового розвитку України. Це стане важливим чинником не лише економічного зростання, але й підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави в умовах глобальної технологічної конкуренції.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька ключових висновків, які підсумовують основні результати роботи та окреслюють напрями для подальших наукових пошуків.

1. Встановлено, що сучасне правове регулювання IP-відносин переживає глибоку трансформацію під впливом соціального та цифрового спрямування інноваційної економіки. У роботі доведено, що IP-інститут перестав бути

виключно приватно-правовим інструментом стимулювання інновацій і перетворився на складний соціально-економічний механізм, покликаний забезпечувати баланс приватних інтересів правовласників та публічних інтересів суспільства. Цифровізація економіки радикально змінила природу IP-об'єктів, створила нові форми їх обігу та поставила перед правом низку викликів, пов'язаних із GenAI-контентом, даними, алгоритмами та метавесесвітами. Водночас соціальна орієнтація економіки вимагає посилення соціальної функції IP-права через розвиток відкритих ліцензій, механізмів примусового ліцензування та гібридних моделей доступу до знань.

2. Проведено порівняльно-правовий аналіз досвіду ЄС, США та країн Азії, який показав, що найбільш перспективною для України є гібридна модель, яка поєднує високий рівень захисту прав (європейський підхід), гнучкість норм (американська доктрина fair use) та активну державну політику підтримки інновацій (азіатські моделі). В Україні сформовано достатньо розвинену нормативно-правову базу, яка значною мірою гармонізована з правом ЄС. Однак ефективність захисту IP-прав залишається низькою через проблеми судової практики, неповну цифровізацію реєстрів, високий рівень піратства та вплив воєнних реалій.

3. Запропоновано конкретні пропозиції щодо законодавчих змін і стратегічних напрямів IP-політики. У ході дослідження послідовно розкрито теоретичні IP-засади, проаналізовано вплив соціальної та цифрової парадигм, оцінено сучасний стан регулювання в Україні. Аргументовано, що ефективне правове регулювання IP-відносин, побудоване на засадах балансу інтересів, цифрової адаптивності та соціальної відповідальності, здатне стати одним із ключових драйверів інноваційного розвитку та успішного повоєнного відновлення України.

Для подальшого розвитку IP-сфери в Україні особливо актуальними є такі перспективи наукових досліджень: - правовий статус AI-об'єктів та розподіл прав на них; - ефективність гібридних ліцензійних моделей у цифровому середовищі; - вплив воєнного стану та повоєнного відновлення на IP-комерціалізацію; - економічна оцінка ролі нематеріальних активів у відновленні та модернізації національної економіки; - міжнародно-правові механізми захисту українських IP-активів у глобальному цифровому просторі.

Список використаних джерел:

- [1] Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів: монографія / С.В. Глібка, О.В. Розгон, І. Ю. Матюшенко та ін.; за ред. С.В. Глібка, О.В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 303 с.
- [2] Вінник, О. (2021). Право цифрової економіки: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с.
- [3] Бабич, І.В., Орел, А.О. (2024). Нормативно-правове регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Трансформаційна економіка*, 2(07), 147-152. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-23>
- [4] Орлова, О.С. (2025). Правове регулювання цифрової економіки в Україні: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 91(5), 332-338. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.48>

- [5] Капітаненко, Н. (2022). Правові засади реалізації права інтелектуальної власності у цифровому суспільстві. *Філософія права*. 11(88), 161-168. <https://doi.org/10.26661/hst-2022-11-88-17>
- [6] Коваль, І.Ф., Глазков Є.С. (2025). Запровадження в Україні європейських стандартів охорони і захисту прав інтелектуальної власності. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 1, 1688-182. <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2025.1.17>
- [7] Кірін, Р.С., Петренко, В.О., Пащенко, О.А., Хоменко, В.Л. (2025). Інноваційні напрями розвитку AI-творчості. *Грааль науки*, 60, 130-146. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.26.12.2025.013>
- [8] Кірін, Р.С., Петренко, В.О., Пащенко, О.А., Хоменко, В.Л. (2025). Зарубіжний досвід економіко-правового забезпечення AI-творчості. *Грааль науки*, 59, 199-210. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.12.2025.019>
- [9] Кірін, Р.С., Петренко, В.О., Пащенко, О.А., Хоменко, В.Л. (2025). Технічна AI-творчість: правові виклики. *Грааль науки*, 58, 643-654. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.11.2025.075>
- [10] Кірін, Р.С., Петренко, В.О., Пащенко, О.А., Хоменко, В.Л. (2025). Використання AI у технічній творчості: економічні аспекти. *Грааль науки*, 57, 376-384 <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.10.2025.039>
- [11] Кірін, Р.С., Петренко, В.О., Пащенко, О.А., Хоменко, В.Л. (2026). Технічна творчість у парадигмі AI-генерації: економіко-правові механізми охорони інноваційних IP-об'єктів. *Грааль науки*. 68, 436-452. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.05.2026.045>
- [12] Janiszewska, D. (2015). The Social Market Economy Concept According to Alfred Müller-Armack. *Gospodarka Narodowa*. 277(3), 107-132. <https://doi.org/10.33119/GN/100835>
- [13] Конституція України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
- [14] Lessig, L. (2004). The Creative Commons, *Mont. L. Rev.* 65. <https://scholarworks.umt.edu/mlr/vol65/iss1/1>
- [15] The Digital Millenium Copyright Act of 1998. *U.S. Copyright Office Summary*. <https://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf>
- [16] Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj/eng>
- [17] Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonized rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (*Artificial Intelligence Act*). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>
- [18] Regulation (EU) 2023/2854 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on harmonized rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 (*Data Act*). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng>
- [19] Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (*Digital Markets Act*). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng>
- [20] Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (*General Data Protection Regulation*). <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>

- [21] Chiruvolu, P., Levi, S.D., Ghaemmagh, M., Morgan, S.N. (2025). Fair Use and AI Training: Two Recent Decisions Highlight the Complexity of This Issue. *Skadden Publication*. <https://www.skadden.com/insights/publications/2025/07/fair-use-and-ai-training>
- [22] Powles, J. (2014). Alice v. CLS Bank: United States Supreme Court Establishes General Patentability Test Judgments Gender equality and diversity. *WIPO Magazine*. <https://www.wipo.int/en/web/wipo-magazine/articles/alice-v-cls-bank-united-states-supreme-court-establishes-general-patentability-test-38916>
- [23] Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у частині майнових прав інтелектуальної власності: Закон України від 04.11.2025 р. № 4671-IX. *Офіційний вісник України*. 2026. № 14, ст. 989.
- [24] Україна виконала 98% завдань у сфері інтелектуальної власності за угодою про асоціацію з ЄС. *Укрінформ*. (23.10.2023). <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3777516-ukraina-vikonala-98-zavdan-u-sferi-intelektualnoi-vlasnosti-za-ugodou-pro-asociaciu-z-es.html>
- [25] Стратегія розвитку ІР сфери України до 2030 року: Мінекономіки оприлюднило відповідний проєкт розпорядження та план реалізації. *IP Office*. (21.11.2025). <https://nipo.gov.ua/strategiia-rozvytku-ip-2030/>
- [26] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені у зв'язку із проходженням військової служби: Закон України від 21.08.2025 р. № 4585-IX. *Офіційний вісник України*. 2025. № 79, ст. 5408.

LEGAL REGULATION OF IP RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE SOCIAL AND DIGITAL ORIENTATION OF THE INNOVATION-DRIVEN ECONOMY

SCIENTIFIC RESEARCH GROUP:

Roman Kirin

Doctor of Law, Associate Professor, leading researcher
State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Ukraine

Vitaliy Petrenko

Doctor of Technical Science, Professor,
Department Manager of Intellectual Property and Project Management
Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukraine

Volodymyr Khomenko

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Oil and Gas Engineering and Drilling
Dnipro University of Technology University, Ukraine

Oleksandr Pashchenko

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Oil and Gas Engineering and Drilling
Dnipro University of Technology University, Ukraine

Summary. This article is devoted to a comprehensive study of the transformation of the legal regulation of intellectual property (IP) relations in the context of the social and digital orientation of the modern economy. The relevance of this topic stems from the rapid digitization of economic processes, the transition

to a socially oriented development model, and the need to strike a balance between fostering innovation and safeguarding the public interest. This paper analyzes the theoretical foundations of the social function of intellectual property law, new IP objects in the digital environment (AI-generated content, big data, algorithms, virtual assets), as well as the specifics of adapting traditional institutions of copyright, patent law, and means of individualization to the realities of the digital economy. A comparative legal analysis of intellectual property regulation in the EU, the United States, and Asian countries has been conducted. Particular attention is paid to the current state and challenges of legal regulation of intellectual property relations in Ukraine in the context of European integration and post-war reconstruction. It is demonstrated that effective legal regulation of IP in the current environment requires the development of hybrid models, strengthening the social function of law, introducing new institutions (socio-digital licenses, a special AI regime), and further digitization of the rights management system. Strategic directions for improving legislation and state policy in the IP sphere through 2030 are proposed.

Keywords: *intellectual property, IP relations, digitalization of the economy, socially oriented economy, intellectual property law, innovation-driven economy, artificial intelligence, copyright, patent law, European integration.*

Дата публікації: 29.05.2026

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026